

BİLİM ÜNİVERSİTE VE ETİK ÜZERİNE

Fikret BAŞKAYA

Doğu Batı Dergisi, Sayı 4, Temmuz-Ağustos-Eylül 1998

Bir yerde bir kavramın, bir kelimenin kullanılıyor olması, orda o kavrama veya kelimeye uygun düşen bir 'gerçekliğin' varolduğu anlamına gelmiyor. Ekseri kavramlar ve kelimeler yalan söylemek, ideolojik bulanıklık yaratmak amacıyla kullanılıyor. Bu yüzden, bilmek eylemi 'bilimle' özdeş değildir. Başka bir ifade ile, her bilgi 'bilim' tanımına dahil edilemeyeceği gibi, her 'bilgi sahibi' de bilim adamı değildir. Etimolojik köken itibari ile bizim şimdilerde 'bilim' dediğimiz "ilm", Arapça ulum'dan türemektedir ve "bir şeyin doğrusunu bilme", "gerçeğin bilgisi" anlamındadır. Buradan iki sonuç çıkıyor: Birincisi, bilginin "bilimsel bilgi" sayılabilmesi için gerçekle, gerçeği ortaya çıkarmakla ilgili bir çabanın eseri olmalıdır; ikincisi de bilgiye belirli kurallarla, yöntemlerle, prosedürlere uygun olarak ulaşılmış olmasıdır. Öyleyse bilimi: "belirli yöntemlere uygun olarak üretilmiş gerçeğin bilgisi" olarak tanımlamak mümkündür.

Demek ki bilim adamının, bilim adamı sıfatını hak edebilmesi için, gerçeğin peşine düşmesi gerekiyor. Bilim adamı misyonu "gerçeğin üstünü örten perdeyi kaldırmak" olan biridir. Oysa gerçek dünyada ekseri tam tersi söz konusudur. Bilim adamı denilen taife, genellikle gerçeğin üstünü örme misyonuna koşulmuş durumdadır. Burada hemen teorik bir sorunla, bilim Doğu Batı adamının "tarafsızlığı sorunuyla" karşılaşılır. Bilimin bilim olabilmesi için onun gerisindeki bilim adamının tarafsız olması gerektiği söylenir. Oysa, burada söz konusu olan, kelimenin gerçek anlamındaki retoriktir. Bilindiği gibi Türkçe'deki karşılığı "söylem" olan rhetorique, Grekçe retorikeden geliyor. Başlangıçtaki anlamı "ikna sanatı" olsa da giderek kelime oyunları ile süslü sözlerle gerçeği gizleme, işin özünü, asıl olanın veya olması gerekenin gözden uzaklaştırıldığı durumu ifade ediyor. Sonuç olarak kelimeler, kavramlar aracılığıyla "bir düşünce kabullendiriliyor, bir çeşit konsensüs oluşturuluyor".¹ Demek ki bilimin ve bilim adamının misyonu retorikle realite (söylemle gerçek) arasındaki uyumsuzluğu ortaya çıkarmaktır. Bugün bilim denilen şey artık bu tür kaygıların neredeyse tamamıyla uzağına düşmüş bulunuyor. Bu sorun üzerinde ileride duracağız, burada bilim adamının "tarafsızlığı" sorununa açıklık getirmemiz gerekiyor.

¹ Gilbert, Rist, Fabrizola, Sabelli, il Etait Une Fois le Developpement. Editions d'en bas, Lausanne, 1986.

Üretilen bilgi, doğası gereği onu üretenin niyetinden, kaygılarından, duyarlılığından vb. bağımsız olmayacağına göre □ bilgiyi üretenin amacı büyük önem taşır. Ve bilim adamı denilen de ya mevcut durumu korumak, en nihayet kimi reformlar ve rötuşlarla sürdürmek, ya da varolanı aşma perspektifi ve kaygısıyla hareket edecektir. Bunlardan birincisi, bilim tanımına dahil edilemez zira mevcut olan sömürü, egemenlik, hiyerarşi, baskı vb. ilişkilerinin sürmesinden yanadır. Kurulu düzenin, sömürü ve egemenlik ilişkilerinin devamı, gerçeğin gizlenmesini, üstünün örtülmesini gerektirir. Eleştirel olmayan "bilgi" gerçek anlamda bilim kavramının karşıt zeminine düşer ve bilimin inkarıdır. Eğer varolan durumu aşma perspektifi ile hareket ediliyorsa, bilimsel faaliyet eleştireldir, bu niteliğinden ve özünden dolayı da devrimcidir. O halde nasıl oluyor da mevcut olanı sürdürmek için çaba harcayanlar, "düzenin adamları" bilim adamı sayılıp ödüllendiriliyor? Bu arada eğitimin ve bilginin ideolojik işlevi karşımıza çıkıyor. Bir adamın-kadının bir akademi çatısı altında faaliyet göstermesi, bir dizi sıfatlar-unvanlar taşıması, onun bilim adamı sayılmasının kanıtı değildir. Sınıflı toplumlarda ve bu arada burjuva toplumunda diplomanın ve bilimsel sayılan unvanların işlevi ideolojiktir. Dolayısıyla bilime ve bilimselliğe gönderme yapmaları gerekmiyor. Burjuva toplumunda insanlara bir şeyler bildikleri için diploma verilmez. Diplomaya sahip oldukları için bir şeyler bildikleri sayılır. İlişki ters yönlüdür. Adam eğer bir diplomaya sahipse, o diplomanın "işaret ettiği" konuda bir uzmanlığı olduğu inancı yayılır. Oysa diploma bilgiyle "bağlantılı" olmadığı gibi, aslolan bizzat diploma-dır. Bir adamın isminin önünde dr., doçent, profesör, ord. profesör, gibi unvanlar geldi diye söz konusu kişi bilim adamı olmaz ama bu tür unvanlara sahip kişiler sömürü düzeni tarafından "bilgili" oldukları, işin özünü bildikleri gerekçesi ile kullanılır. Bir yalanı sıradan birine söyletirsенiz, insanların buna inanması mümkün değildir. Ama, aynı yalanı adının önünde bir dizi ünvan bulunan "çok eğitilmiş" biri söylediğinde tartışmasız "gerçek" sayılır ve itiraz eden pek çıkmaz. "Otorite" lere yalan söyletmek ekseriyetle başvurulmuş bir şeydir. Bu yüzden Latince bir deyim, Amicus Plato, sed magis, amica veritas (Eflatun 'u severim ama gerçeği daha çok severim..) der. Bu deyimle kastedilen: "Bir adamın 'otorite' sayılması, onun gerçeğin tapusuna sahip olduğu anlamına gelmez" demeye geliyor...

"Bilim adamı tarafsız olmalıdır"dan kimin neyi kastettiğine açıklık getirmek önemlidir. Öyleyse bilim adamı tarafsız olabilir mi? Bilim adamının tarafsızlığı arzulanan bir şey midir ve hangi koşulda? Eğer bilim adamı kelimenin gerçek anlamında bilim adamıysa, gerçeğin peşine düşüyorsa, yalanı mahkûm etme kaygısıyla hareket ediyorsa, ister istemez 'taraflıdır'. Gerçeğin üstünün örtülmesinde çıkan olanlar tarafından 'zındık', 'işe ideoloji karıştıran', 'yıkıcı', 'bölücü', vb. sayılıp mahkûm edilir. Asla bilim adamı da sayılmaz. Doğa bilimleri alanında Gallei

Galileo ve Bruno, sosyal bilimler alanında da Karl Marx bu konudaki tipik örneklerdir. Bizde bu tür tavır koyanların en saygıdeğer örneklerinin başında İsmail Beşikçi gelir. Gerçekten bilim adamının tarafsızlığı sorunu, matematikten doğa bilimlerine, oradan da sosyal bilimlere gidildikçe önemli bir sorun haline gelir.² Kurulu düzeni eleştiren, gerçek anlamda bilimsel bir çaba içine giren bu tür insanlar egemen düzenin adamları tarafından mahkûm edilmişlerdir. Buradan gerçek bilim adamının, sanatçının ve aydınının kurulu düzenle 'arasının bozuk olduğu' sonucunu çıkarabilirsiniz. Bilim adamının tarafsızlığı ile ilgili olarak şunlar söylenebilir: 1. Bilim adamı özellikle sosyal bilimler alanında 'öznenesne' diyalektiğinden ötürü istese de tarafsız olamaz. Bir kere şu ya da bu sınıftandır, şu ya da bu toplumun sınıfına veya grubuna karşı daha az daha çok sempati duyar veya duymaz, taşıdığı bilinç yaşadığı toplumsal ortamın ürünüdür. Bütün bunlar bilimle ilgili kişinin toplumsal sorunlara tarafsız yaklaşmasını engeller. Demek ki toplum sınıflara ayrılmış olarak kaldıkça bilim adamının 'tarafsızlığı' sadece bir retorik ya da 'niyet' olarak mevcut olabilir; 2. Uzlaşmaz sınıfsal çelişkiler ve çatışmalar temeli üzerinde duran bir toplumda, bilim adamının 'tarafsız' kalması etik bakımdan kabul edilebilir, arzulanır bir şey olmalı mıdır? Nüfusu yaklaşık 8 milyon olan İsviçre'nin GSMH'sı nüfusu 500 milyon olan tüm Afrika Kıtası'nın GSMH'sına eşit. Bilim adamı böyle bir 'manzara' karşısında nasıl tavır alacak? 358 dolar milyarderin serveti dünya nüfusunun yoksul %45'inin (ki bu yaklaşık 2.5 milyar insan demek) yıllık gelirine eşit. Bilim adamı bu tablo karşısında nerede duracak veya nereden bakacak? Dolar milyarderleri tarafından mı yoksa o zenginliği üreten yoksul emekçi çoğunluk tarafından mı?

O halde bu sorun nasıl çözümlenebilir? Bir kere toplum sınıflara bölünmüş olarak kalmaya devam ettikçe 'tarafsızlık' mümkün değildir. O zaman bilim adamının bu sorunun yarattığı olumsuzluklardan kurtulmasının kesin olmayan çözümü, her tarihsel dönemde ikircikli olmayan bir tarzda ezilen, sömürülen, baskı altında tutulan sınıfın tarafında saf tutmaktadır. Zira, ezilen sömürülen sınıfların çıkan, gerçeğin açığa çıkarılmasından, gerçeğin üstünü örten perdenin kaldırılmasından, ideolojik bulanıklığın aşılmasından yanadır. Egemen bloğun çıkan da yalanın, ideolojik köleliğin sürmesini gerektirir. Bilim adamı gerçeğin safında yer almakla en azından bir yöntem üstünlüğü kazanır ama bu mutlak değildir. Ezilen sınıfın, baskı altındaki halkın safında yer alan için bu, gerçeğe ulaşmanın güvencesi değildir.³ Bilim adamı olmanın gereğini yapması, asgari yetkinlik-yetişkinliği yakalaması da gereklidir. Nasıl bir estetik adamının sanatçı sıfatını hak edebilmesi için estetik öğelerin diyalektik bütünlüğünü yakalaması

² Michel Lowy, "Objectivite et point de vue de classe dans les sciences sociales", Critiques de l'Economie Politique, no: 9, October, December 1972, Paris.

³ Michel Lowy, a.g.e.

gerekiyorsa, bilim adamının da 'bilimselliğin' gerektirdiği yüksekliğe çıkabilmesi gerekir. Demek ki, bilim adamı olmak için sadece bir şeyler bilmek ya da kimi "bilimselliğe gönderme yapan" unvanları taşımak yeterli değildir. Belirli bir yetişkinliği yakalamışsa, bilimsel yöntemleri ustalıkla kullanabiliyorsa, toplumsal olaylar ve sorunlar karşısında etik bir tavır ortaya koyabiliyorsa gerçek anlamda bilim adamı tanımına dahil edilebilir.

Öyleyse "bilim adamı tarafsız olmalıdır"ın ne anlamı var? Egemen sınıfın adamları bununla: "Bizim istemediğimiz şeyleri tartışmaya kalkarsanız bu bilimselliğin dışına çıkmak, işe ideoloji karıştırmak olur" demek isteniyor. "Okullara, üniversiteye, cami ve kışlaya politika sokulmayacak" dediğinde, "benim politikam dışındakiler yasaktır" demek istenir. Zira, hiçbir kurum yoğunluğu ve modalitesi farklı olsa da politikanın dışında değildir. Dikkat edilirse burada kurnazca bir manipülasyon söz konusu: Egemen sınıf blokunun sözcüleri, sorunlara eleştirel yaklaşanları bir kere "ideolojik alana girdikleri, bilimsellikten uzaklaştıkları" gerekçesi ile mahkûm edince, mevcut olanı koruma ve sürdürme misyonuna koşulmuş kendi adamlarını da "gerçek bilim adamları" olarak sunmayı başarıyorlar.

Toplumda eğitim, eğitilmiş insan, üniversite vb. konusunda da yaygın bir kafa karışıklığı geçerlidir. Bir kere mevcut eğitim kurumları, kurulu koruyup sürdürecektir adamları yetiştirir. Bu bakımdan, bu kurumlardan "ilerici" sonuçlar beklemek bir kuruntudur. Öte yandan üniversitelerinde her şeyin sınırsız bir biçimde tartışılabilirdiği, evrensel bilim üreten kurumlar olduğu yarılsaması yaygındır. Bir kere üniversiteler sorunların tartışılması için değil, tartışılmaması için kurulmuşlardır; ikincisi evrensel bilim diye bir şey yoktur. Avrupa merkezli ideoloji ve kapitalist kültür "evrensel bilim" olarak sunuluyor. İş, kapısında üniversite yazan kurumların misyonu bu egemen ideolojiyi insanların kafasına sokmak ve sistemin çarklarını çevirecek "memurları", "uzmanları" yetiştirmekten ibarettir. Fakat Türkiye'dekiler "normal üniversitelerin" birer kariyeri durumundadırlar. Bir kere üniversitelerin üniversite tanımını hak edebilmesi için özerk olması, kendi kendini yönetebilmesi, kendini savunabilmesi, hepsinden önemlisi de üniversitede yapılanların toplumdaki özgürleşme çabasıyla örtüşmesi gerekir. Türkiye'de bu asgari kriterlerin hiçbiri mevcut değildir. Üniversiteden çok bir çeşit "toplama kampı" ya da "sivil elbiseyle askerlik yapılan kışlalar" konumundadırlar. Kurulu düzen böyle bir üniversite istiyor ve bu sistemin meşrebine de uyuyor.

Üniversiteler her zaman egemenliğin yeniden üretilmesi ve sürdürülmesi işlevine koşulmuşlardır. Bir kere, başlarda dine dayalı ideolojiyi, kapitalizmin egemen olmasıyla da kapitalizmin ideolojisi olan rasyonalizmi kafalara sokma işlevinin kurumları oldular. İkinci olarak da sistemin ihtiyacı olan adamların ve işgücünün yetiştirdiği kurumlar oldular. Son dönemde de

üniversiteler üçüncü bir işleve daha koşulmuş görünüyorlar: Bilgi ticareti. Özellikle eğitimin özelleştirilmesi dalgasıyla kapısında üniversite yazan kurumlar birer bilgi ticarethanesine, bilim adamı sayılan taife de bilgi satış personeline dönüyor.

Her şeyin metalaştığı, şeyleştiği, paralılaştığı, "küresel kapitalizm" çağında, bu anlaşılabilir bir şeydir ama kabul edilebilir bir şey olmamalıdır. Özellikle çok uluslu şirketlerin etkinliğinin tarihte görülmemiş düzeyde arttığı, ulus devletinin aşındığı ve teknik bilimin de bütünüyle "denetimden çıktığı" bir tarihsel dönemde etik, hayati önem taşıyan kritik bir sorun haline gelmiş bulunuyor. Dünyadaki ilk 100 ekonomiden 50'sini devletler değil çok uluslu şirketler oluşturuyor. General Motors'un yıllık 178 milyar dolarlık cirosu Danimarka'nın GSMH'sından fazla.⁴ Birleşmiş Milletler Örgütü'nün 1997 verilerine göre dünyada 44.508 çok uluslu işletme var ve bunlar 276.660'a varan şubeleriyle dünyayı bir örümcek ağı gibi sarmış durumdadır.⁵ Artık bu şirketler küresel ahlaksızlık, çürüme ve kokuşma ortamında devletleri, siyasi partileri, medyayı, sendikaları, üniversiteyi, "bilim adamı denilen taifeyi", mafyayı velhasıl her şeyi satın alabilir duruma geliyorlar. Aslında Marx'ın bundan 150 yıl kadar önce Felsefenin Sefaleti adlı eserinde söyledikleri gerçekleşmiş gibi görünüyor ve bu insanlık için utanç vericidir:

En sonunda, insanın ayrılmaz parçası olan her şeyin alışveriş ve pazarlık konusu olduğu zaman gelip çattı. Bu, o zamana kadar el değiştiren fakat ticaret konusu olmayan erdem, duygu, kanaat, bilgi ve bilinç gibi şeylerin de ticaret konusu olduğu bir zamandı. Tek kelime ile her şey ticaret konusu oldu. Bu genel kokuşma ve evrensel ölçekli alış-veriş dönemidir. Eğer, ekonomik terimlerle ifade etmek gerekirse, bu, maddi olsun, manevi olsun, her şeyi gerçek değerinin saptanması için pazarlığa getirildiği bir dönemdir.

Böylesi bir tarihsel dönemde bilimi gerçek zemine çekmek, büyük önem taşıyor. Bu amaçla da mevcut olanın, bilim ve bilim adamı diye sunulanın radikal bir eleştirisi ile işe başlamamız gerekiyor. Zira etik kaygılar taşımayan bir bilim olamayacağı gibi, asgari etik kaygılara yabancılaşmış birinin bilim adamı sayılması da mümkün değildir. Kapitalizmin bir etiği yoktu, olması da mümkün değildi. Kendinden önceki üretim tarzlarının, uygarlıkların ürettiği antropolojik ahlakı kullandı ve tüketti.⁶ Öyleyse küresel ahlaksızlık çağının aşılması kapitalizmin aşılmasıyla mümkün olabilir. Eğer çürüdükçe her şeyi çürüten kapitalist üretimin ortaya çıkardığı tahribat vakitlice durdurulamazsa, geriye kurtarılacak pek bir şey kalmayabilir.

⁴ Bkz. Fikret Başkaya, "Sermayenin Küreselleşmesi veya Neoliberalizmin Vahşeti", Özgür Üniversite Forumu, Yıl 1, Sayı 1 . Ankara. 1997.

⁵ Jean Louis Mucchelli, Multinationales et Mondialisation, Editions du Seuil, Paris. 1998.

⁶ Bu konuda ilginç bir makale için bkz.: "Mondialisation cantre / 'ethique" in AGONE, no: 16, Marsilya. 1996